

АНДАТПА
философия докторы (PhD) дәрежесін алу диссертациясы
«8D01704 – Орыс тілі және әдебиеті»

Гао Яньжун

«Қытай студенттеріне орыс тілін оқытуды қытай және орыс тілдік санасындағы орын мағынасымен септік-жағдайлық конструкцияларды салыстыру негізінде жүргізу»

Орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың маңызды нысандарының бірі - ауызша және жазбаша тілді жетік меңгеруді қамтамасыз ететін тілдің грамматикалық жүйесі.

Функционалды грамматикада тілдік жүйе категориялық құбылыстарды жүйелік-құрылымдық ұйымдастырудың әртүрлі түрлерінің жиынтығы ретінде қарастырылады. Яғни, тек қана жеке тіл деңгейлеріндегі жүйелер ретінде емес, сонымен қатар, лексикалық элементтердің, лексикалық-грамматикалық, сөзжасамдық, морфологиялық және синтаксистік элементтердің бірігуі мен өзара әрекеттесуіне негізделген деңгейаралық, көп деңгейлі тілдік жүйелер болып табылады.

Сөйлемдегі функциялары бойынша синтаксистік қызметтік морфемалар етістіктен бастау алатын демеуліктер болып табылады, сондықтан олар көбінесе демеулік етістіктері деп аталады.

Демеулік-етістіктер баяндауыш тобына жатқандықтан, сөйлемдегі баяндауышқа қатысты болымсыз сөйлем мүшелері және пысықтауыштар демеулік-етістіктердің сөйлемдік қасиетіне сәйкес олардың алдында орналасады. Синтаксистік демеуліктер етістік пен басқарылатын атау арасында белгілі бір грамматикалық қатынастар орнатылатын грамматикалық демеуліктер тобына жатады.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Бір жағынан, орыс тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесі бойынша оқу-әдістемелік әдебиеттер, бағдарламалар мен құралдардың тапшылығы, ал екінші жағынан, Ресейдің білім беру кеңістігінен тыс жерде ҚР оқыту жүйесінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне арналған бөлімдердің болмауы - қытай студенттерінің тілдік құзыреттілігін қалыптастырудың дидактикалық шарттарын тілді үйренудің қазіргі парадигмасы аясында анықтау қажеттілігі, сонымен қатар бұл тілді үйренудің когнитивті және функционалды-коммуникативті әдісі болып табылатыны осы зерттеудің өзектілігін анықтайды.

Зерттеу жұмысының пәні – орыс және қытай тілдеріндегі орын демеулік құрылымдарының ұлттық ерекшелігі, қытайлық студенттерді орыс локативті конструкцияларына оқытудың әдістемелік жүйесінің компоненттерін әзірлеудің негізі ретінде оқытудың мақсаты мен шарттарын, тәсілдері мен әдістерін, мазмұнын, оқу құралдарын және жалпы оқу процесін талдау.

Зерттеу нысаны – орын демеулік құрылымдарын ресейлік білім беру кеңістігінен тыс жердегі қытай және орыс тілдік санада салыстыру негізінде орыс тілін шет тілі ретінде оқыту үдерісі (Қытай университеттерінің мысалында).

Зерттеудің мақсаты – орыс және қытай тілдеріндегі орын демеулік-септіктерінің құрылымдарының салыстырмалы талдауының негізінде қытай студенттерінің санасында кеңістік бейнелерінің қалыптасу ерекшеліктерін анықтау.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

– студенттердің ана (қытай) тілінің теріс интерференция аймақтарын анықтау үшін кеңістіктік спецификаторлар жұмыс істейтін синтаксистік құрылымдардың семантикасы мен түрлерін сипаттау;

– орыс және қытай тілдеріндегі орын демеулік-септіктерінің құрылымдарын Ұлттық орыс тілі корпусының және Пекин университетінің қытай тілі корпусының деректеріне сүйене отырып талдау;

– орыс және қытай тілдеріндегі орын демеулік-септіктерінің құрылымдарының салыстырмалы талдауының нәтижелерін сипаттау;

– қытай студенттерінің орыс тілін меңгеру және орын демеулік-септіктерінің құрылымдарын зерттеу ерекшеліктерін анықтау;

– қытайлық студенттердің орыс тіліндегі демеулік-септіктердің құрылымдарын игеруі бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу;

– теориядан практикаға көшу үдерісін жасау, грамматиканы оқытудың әртүрлі кезеңдері үшін орын демеулік-септіктерін оқыту модельдерін негіздеу.

Зерттеу жұмысының болжамы. Орыс тілінің құзыреттілігін қалыптастырудың тиімділігі лингводидактикалық материалды өзара әрекеттесетін принциптер – коммуникативті, функционалды, когнитивті және антропоцентристік кешен негізінде ұйымдастыратын оқыту әдістері мен әдістерінің жүйесімен қамтамасыз етілуі мүмкін және: 1) орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың тұтас үдерісінің коммуникативті бағытын (коммуникативті принцип); 2) локативтерді шет тілі ретінде оқытудың ықтимал коммуникативті бірлігі ретінде зерттеу, сөйлеу хабарын қалыптастыруға және қабылдауға қатысуға дайын күйде (функционалды принцип); 3) сөздің тұжырымдамалық құрылымдар түрінде тілдік санада түсірілген тілден тыс шындықтың «сегменттерімен» немесе «учаскелерімен» байланысы (когнитивтік принцип); 4) адамның өзі (антропоцентристік принцип) кеңістікте бағдарлау үшін үлгі болып табылады.

Зерттеу материалы ретінде зерттелетін мәселе бойынша лингвистердің, педагогтардың, әдіскерлердің жұмыстары, Пекин университетінің қытай лингвистикасын зерттеу орталығы құрған орыс тілдерінің Ұлттық корпусы және қытай тілі корпусы және сөздіктер қолданылды: «Орыс тілінің түсіндірме сөздігі», С.И. Ожегов және Н. Ю. Шведова (2007), «Когнитивтік терминдердің қысқаша сөздігі» / жалпы ред. Е. С. Кубрякова (1996), «Қазіргі қытай тілінің сөздігі (6-шы басылым)» / «Қытай әлеуметтік ғылымдар академиясының

лингвистика институты, «сөздік орыс предлогтарын қолдану» / жалпы ред. Джи Ган (1992).

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негізі когнитивті лингвистиканың ережелері болып табылады (Н.Д. Арутюнова, Е.С. Кубрякова, С.Д. Катцнельсон, Ю.С. Степанов, Е.Ф. Тарасов, Ванг ин, Ванг Фуксианг, Чжао Янфанг, Шу Дингфанг, Янг Мингтян, Ху Чжуанглин, Э. Д. Сүлейменова және т. б.); когнитивті семантиканы зерттеу (Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак, Е. В. Падучева, Ч. Филлмор, У. Чейф, R. W. Langacker, G. Miller, Qi Huyang, Du Guizhi және т. б.); психоллингвистика облысындағы зерттеулер (Л.С. Выготский, А.Р. Лурия, А.А. Леонтьев, А.А. Залевская, Е. Ф. Тарасов, А.А. Уфимцева, Zhao Qiuye және т. б.); лингвомәдениеттану саласындағы әзірлемелер (В.В. Красных, В.А. Маслова, Н. Телия, Е.М. Верещагин, А.Н. Леонтьев, Zhao Aiguo және т. б.); функционалдық грамматиканы зерттеу (А. В. Бондарко, М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский, Е.В. Рахилина, М. А. К. Halliday, Xing Fuyi, Zhang Huisen және т. б.); зерттеу орыс тілін шет тілі ретінде оқыту теориясы саласында (М. В. Ляховицкий, А.Н. Шукин, Е.И. Пассов, И.П. Слесарева, Т. М. Балыхина және т. б.).

Зерттеу әдістері жалпы әдістемелік принциптерден туындайды. Осы жұмыста қолданылатын әдістердің ішінде дәстүрлі лингвистикалық сипаттау әдісін, функционалды-семантикалық өрістер әдісін, лексикографиялық талдау әдісін, жағдайдың бастапқы когнитивті модельдерін анықтауға негізделген когнитивті-семантикалық талдау әдісін, сипаттамалық-салыстырмалы әдісті (салыстырмалы-контрастты талдау), ақпараттанушыларға сауалнама жүргізу әдісін, жүргізілген нәтижелердің сапалық және сандық талдауын (статистикалық әдіс) атаған жөн.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы «функционалдық грамматика теориясы», «конструкциялар грамматикасы теориясы», «генеративті семантика» идеяларын және мағыналар арасындағы байланыстарды түсіндіру үшін семантикалық туынды принциптерін қолдану, яғни демеулік құрылымдардың семантикалық бірлігі мен айырмашылығын орыс және қытай тілдерінің санасындағы орын мағынасымен түсіндіруге мүмкіндік береді; «семантикалық парадигма» ұғымдарын қолдануда және семантикалық құрылым демеулік құрылымдарды күрделі табиғаттың өзара байланысты мағыналары кешенінің тасымалдаушысы ретінде сипаттауда; орыс және қытай тілдерінде орын мәні бар септік-демеулік конструкцияларының ерекшеліктерін анықтауда; орыс және қытай тілдерінің дәстүрлі жүйелік-құрылымдық тәсілінің бастапқы қағидаттарын нақтылауда; коммуникативтік құзыреттілік проблемаларын одан әрі дамыту үшін зерттеу нәтижелерін пайдалануда болып табылады.

Ұсынылған талдау бағыттары мен шындық салаларын сипаттау әдістері зерттеуді әрі қарай тереңдету және материалды жүйелеу, жалпы тіл теориясындағы тілдік тұжырымдаманың бірқатар өзекті мәселелерін шешу үшін маңызы зор.

Зерттеу жұмысының практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін, қорытындыларын зерттеуден алынған теориялық және нақты материалдар негізінде «орыс тілі грамматикасы» және «орыс тілі-2» сабақтарын өткізу кезінде қытай тілдік аудиториясында орыс тілін оқыту практикасындағыдай білім алушылардың тілдік даярлық деңгейлерінің мазмұнын айқындау кезінде білім алушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру жөніндегі әдістемелік жүйелерді әзірлеу кезінде пайдалану мүмкіндігімен айқындалады, орыс тілін шет тілі ретінде сынақтама жүргізу және төртінші деңгейге өту үшін сынақ өткізу.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

– алғаш рет орын демеулік-септіктерінің құрылымдарының семантикасы мен жұмыс істеу ерекшеліктерінің жүйелік-құрылымдық сипаттамасы қабылданды;

– ұлттық-мәдени ерекшелікті ескерген тілдік емес орта жағдайында қытай студенттерінің орын демеулік-септіктерінің құрылымдарын меңгеруі үшін оқу материалдарын құру мен пайдаланудың теориялық негіздері қарастырылды;

– ұлттық-мәдени қабылдаудағы жалпы мен ерекше орынды және олардың орыс-қытай қос тілділік аспектісінде тілде көріну ерекшеліктерін анықтау үшін оқу мақсатында орыс және қытай локативтерін типологиялық салыстыру жүргізілді;

– Пекин университетінің Ұлттық орыс тілі Корпусы мен қытай тілі корпусының диагностикалық бөлімдері мен деректері негізінде грамматикалық интерференцияның ықтимал өрісін болжау немесе алдын алу үшін білім алушылардың грамматикалық қателіктеріне талдау жүргізілді;

– филология саласындағы қытай студенттерін орыс тіліне оқыту әдістемесі демеулік құрылымдарды қытай және орыс тілдеріндегі орын мәнімен салыстыру негізінде дәлелденіп, эксперименталды түрде тексерілді;

– филология саласындағы қытай студенттерінің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған жаттығулардың әдістемелік жүйесі әзірленді және эксперименталды түрде сыналды.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдар:

1. Оқыту жүйесінің негізгі компоненті ретінде мемлекет пен қоғамның әлеуметтік тапсырысын, сондай-ақ Қытайдың білім беру жүйесінің ерекшеліктерін қамтитын шетелдік студенттер ретінде орыс тілін оқытудың дидактикалық шарттары анықталды.

2. Диссертацияда зерттелген орыс тіліндегі коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі тіл білімінің қазіргі парадигмаларына сәйкес келеді, оған сәйкес тіл тек жүйелік-құрылымдық білім ретінде ғана емес, сонымен бірге адамға маңызды рөл атқаратын қызмет ретінде қарастырылады.

3. Орыс тілін шет тілі ретінде оқыту демеулік құрылымдарды қытай және орыс тілдеріндегі санадағы орынның мағынасымен салыстыру негізінде тілді халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде білуге ғана емес, сонымен бірге мәдениетпен, дәстүрлермен, әдет-ғұрыптармен жақсы танысуға, зерттелетін

тілдің еліне және оның халқына қарым-қатынастың сәттілігінің шарттарының бірі ретінде орыс тілінде толерантты қатынасты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

4. Ұсынылған оқыту моделінің өзегі – зат есім мен демеулік түрінде берілге локализаторы бар құрылымдар. Сондықтан грамматикалық материалды дұрыс таңдау локативтіліктің функционалдық-семантикалық категориясын (бұдан әрі – ФСК) білдірудің көп деңгейлі құралдарын талдауды көздейді, өйткені салыстырылатын тілдер арасындағы айырмашылықтар мынадай деңгейлерде көрінеді: а) мәндер жүйесі; б) синтаксистік конструкциялар шеңберіндегі үйлесімділік; в) ұсыныстың құрылымдық-семантикалық ұйымдастырылуы.

5. Өзірленген жаттығулар жүйесі келесі факторларды ескеруге негізделген: лингвистикалық (тілдік материалдың ерекшелігі – орын демеулік-септіктерінің құрылымдары); психологиялық (орын демеулік-септіктерінің құрылымдарын меңгеру заңдылықтары; студенттердің тілдік, сөйлеу және коммуникативті дағдыларын қалыптастыру кезеңдері, предлогтық құрылымдарды қытай және орыс тілдерінің санасындағы орын мәнімен салыстыру негізінде); экстралингвистикалық (оқушының мақсаттары мен мотивтері оқытушының құзыреттілігі); әдістемелік (оқыту шарттары, оқыту мақсаттары, оқушылар контингенті, орын демеулік-септіктерінің құрылымдарын меңгерудің бастапқы деңгейі); ұлттық (қытайдың білім беру жүйесінің ерекшеліктері).

6. Филология саласындағы қытай студенттерінің орыс тіліндегі орын демеулік-септіктерінің құрылымдарын тілдік әлем туралы лингвистикалық білімнің құрамдас бөлігі ретінде меңгеруі белгілі бір сөйлеу қарым-қатынасы шеңберінде ең қолайлы жергілікті құрылымдарды таңдауға мүмкіндік береді; іс-әрекеттің / оқиғаның кеңістіктік параметрлерін белгілеу; қозғалыс координаттары; таңдалған құрылымдарды белгілі бір сөйлеу жағдайындағы коммуникативті тапсырмамен байланыстыру.

Диссертация тақырыбы бойынша зерттеулер мен жарияланымдардың мақұлдануы. Диссертацияның негізгі ережелері, нәтижелері, қорытындылары мен қорытындылары 15 баспа жұмыстарында баяндалды, оның ішінде SCOPUS дерекқорына енгізілген журналдарда 3 мақала; 1 монография; CSSCI тізбесіне енгізілген ғылыми журналда 1 мақала; SCD тізбесіне енгізілген басылымда 1 мақала; ScD тізбесіне кіретін журналдарда 4 мақала cnki базасы; РИНЦ тізбесіне енгізілген басылымдағы 1 мақала; халықаралық конференциялар материалдарындағы 4 мақала бар.

Диссертациялық зерттеудің жоғарыда көрсетілген мақсаттары мен міндеттері оның мазмұны мен құрылымын анықтады. Диссертацияның **құрылымы** кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Жұмыс көлемі – 178 бет.